

Kom opi Brek 'm de poateni!

Directe rede bij afasie

Rinke Groenewold, Roelien Bastiaanse en Mike Huiskes

Taal kan worden gebruikt om te refereren aan taal. Door bijvoorbeeld gebruik te maken van citaten, kunnen sprekers andere mensen sprekend opvoeren of woorden toeschrijven. Citaten kan in principe op twee manieren door middel van de indirecte rede, bijvoorbeeld *Jan zei dat het niet waar was* en met behulp van de directe rede, bijvoorbeeld *Jan zei: "niet waar!"*. In het geval van de indirecte rede wordt slechts de inhoud van de boodschap van iemand anders weergegeven. De verantwoordelijkheid voor de vorm van de boodschap ligt bij de huidige spreker. In het geval van de directe rede daarentegen kan de spreker niet alleen de inhoud, maar ook de vorm (zoals woord-

keus en intonatie) en de non-verbale communicatie (zoals gezichtsuitdrukkingen en lichaamshouding) die gepaard gaan met de oorspronkelijke boodschap, overbrengen. De huidige spreker krijgt dan als het ware in de huid van de geprojecteerde spreker, in dit artikel wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de rol van de directe rede in semi-spontane (uitgelokt) taal van afasiepatiënten. Hierbij wordt het gebruik van verschillende typen directe rede in kaart gebracht en een vergelijking getrokken tussen mensen met afasie en gezonde sprekers.

01. INT:	zijn 't eh' jongens of meisjes?
02. HK:	hè een jongen en een meisje
03. INT:	oh
04. HK:	de oudste is een jongen dus dat gaat straks beginnen
05. INT:	preetjes
06. HK:	met een jaar of twee
07. INT:	dan mag je langs de lijn (lacht)
08. HK:	KOM OPI
09. INT:	(lacht)
10. HK:	BREK 'M DE POATENI!
11. INT:	Ja (lacht)
12. HK:	(lacht)
13. INT:	dan krijg je rond 8 jaar dat papa niet meer mee mag
14. HK:	nee preetjes
15. INT:	want die doet altijd zo raar
16. HK:	Ik ga op de fiets pa
17. INT:	Ja
18. HK:	(lacht)
19. INT:	(lacht)

Teeltring transcriptieconventies:	
()	Stilte korter dan 0,4 seconden
0,9	Paauze van 0,9 seconden
LUID	De in hoofdletters geschreven tekst wordt relatief luid uitgesproken
↑	Toonhoogte omhoog
↓	Toonhoogte omlaag
accent	De onderstreepte lettergreep of klank is geaccentueerd.

Fragment 1. *Verenwoordigd transcript van semi-spontane taal van controlepersoon.*

Fragment 1 (kader 1) maakt deel uit van het interview van de Akense Afasie Test (Graetz, de Bleser, Willmes & Heeschen, 1992) met een 36-jarige mannelijke gezonde spreker (HK). HK heeft de interviewer (INT) zojuist verteld over zijn hobby - voetbal - en vertelt INT nu over zijn kinderen. INT vraagt of het jongens of meisjes zijn en HK begint over hen te vertellen. De fragmenten met directe rede zijn vet weergegeven:

Uit "met een jaar of twee" (c. 6) komt naar voren dat het scenario dat wordt geschilderd in de hierop volgende uitroepen, (c. 8 en 10) niet alleen hypothetisch is, maar ook refereert aan een situatie in de toekomst. Daarnaast valt op dat HK geen rapporterend werkwoord als 'zeggen', 'roepen' of 'aannodigen' gebruikt. Slechts uit de verandering van intonatie en de verschuiving naar een andere taal, namelijk Fries, blijkt dat het hier gaat om een citaat. Het behoort geen betoog dat het in de regels 8 en 10 niet om echte citaten kan gaan. De onduidelijkheid die zou kunnen ontstaan door het ontbreken van een rapporterend werkwoord, wordt doorgaans opgelost door het gebruik van prosodische en paralinguïstische aanwijzingen die kunnen duiden op een citaat. Om een andere stem te introduceren,

kunnen sprekers gebruikmaken van een variëteit aan prosodische kenmerken en stemkenmerken. Aan de hand van deze kenmerken kunnen luisteraars dan opmaken dat de spreker is algeheel anders representeert dan de eigenlijke of voorgaande spreker (Lund, 2002). Uit de regels 11-19 in Fragment 1 blijkt dat het voor INT geen probleem is om te interfereren dat het in de regels 8 en 10 gaat om een boodschap die afkomstig is van HK 'uit de toekomst die bovendien gericht is aan HK's zoon, die niet aanwezig is bij dit gesprek. Steker, INT neemt HK's communicatiestrategie over in de regels 15 - 16. Dit verschijnsel, waarbij de gesprekspartner deelneemt aan het verwoorden van de persoon die door de spreker wordt uitgebeeld, wordt *chiming in* (ruwweg: weerklinken) genoemd (Couper-Kuhlen, 1999). Je zou dus kunnen zeggen dat de sprekers samen een dialoog creëren die representatief is voor het hypothetische, toekomstige scenario.

Uit onderzoek is gebleken dat ook afasiepatiënten in staat zijn succesvol gebruik te maken van de rapporterende directe rede (Beko-Cleason, Goodglass, Ohler, Green, Hyde & Weintraub, 1980; Ulatowska & Olness, 2003; Hengst, Frame, Neuman-Stritzel & Gannaway, 2005; Ulatowska, Reyes, Santos & Wolfe, 2010). Ondanks dikwijls ernstige problemen met taal blijven conceptuele en communicatieve vaardigheden van afasiepatiënten doorgaans relatief intact (Goodwin, 1995, 2003). Zo kunnen mensen met afasie vaak nog steeds gebruikmaken van kinetische, prosodische en paralinguïstische middelen (Wilkinson, Beake & Maxim, 2010), aspecten die van belang zijn bij het produceren van directe-rede-constructies.

Aangzien de directe rede vaak voorkomt in uitingen met weinig syntactische beperkingen, lijkt het aannemelijk dat het een aantrekkelijke constructie is voor sprekers die moeite hebben met grammatica. Daarnaast kan de directe-rede-constructie interessanter zijn voor mensen met woordvindingsproblemen, omdat deze hen in staat stelt om abstracte zaken zoals gedachten, situaties of gebeurtenissen te presenteren via concrete, vertrouwde constructies. Deze staan erom bekend dat ze bijdragen aan woordvinding bij afasie (Nickels en Howard, 1999). Voor zowel patiënten met een afasie van Broca als patiënten met een amnestische afasie voegt de directe rede dan ook een extra 'laag' aan communicatie toe, waarbij ze in hun communicatie niet alleen verbale, maar ook paralinguïstische en non-verbale middelen kunnen inzetten. In het onderhavige onderzoek worden dan ook verschillende vormen van zowel rapporterende als niet-rapporterende directe-rede-constructies in kaart gebracht bij zowel mensen met een afasie van Broca als mensen met een amnestische afasie. Bovendien worden de frequenties en distributies van de afasiepatiënten vergeleken met die van een gezonde controlegroep om na te kunnen gaan in hoeverre ze kwalitatief en kwantitatief overeenkomen.

Fragment 2 (kader 2) illustreert hoe sprekers de directe rede kunnen gebruiken om met beperkte talige middelen toch bepaalde interactieve doelen te bereiken. In Fragment 2 roept een

45-jarige man met een afasie van Broca een scenario op door te demonstrenen in plaats van te beschrijven:

01. INT:	hoe gaat dat nou bij jou in de buurt.
02. INT:	>heb je- bij jou in de buurt veel contact,
03. BK:	ehm
04.	(0,9)
05. BK:	eh eh - tact niet
06.	(1,4)
07. BK:	eh ↑ hol ↑ hol en ↓ hol ↑ hol en eh niet eh
08.	(0,6)
09. INT:	van die mensen die zo 'es eh echt een praatje met [je maken]
10. BK:	[nee nee nee]

Figuur 2. *Alfame uithoofd sprak over afstand (Boothroyd, 2002).*

In regel 7 voert BK als het ware een dialoog tussen twee sprekers op. Door verschillende stemmen te gebruiken (zie de pijlen in regel 7) die de stijgende en dalende intonatiepatronen illustreren), kunnen de verschillende sprekers van elkaar worden onderscheiden. Op deze manier maakt BK aan INT duidelijk dat zijn buren en hij elkaar wel groeten, maar dat er geen echte gesprekken plaatsvinden. In dit voorbeeld representeren 'ho' 'ho' en 'ho' 'ho' het ritueel van groeten. Hieruit blijkt dan ook dat het bij de directe rede niet per definitie om een echt dan wel hypothetisch of toekomstig citaat hoeft te gaan, maar dat de constructie ook geschikt is om een prototypische of exemplarische uitspraak weer te geven.

Uit deze voorbeelden komt naar voren dat de directe rede vaak niet een letterlijke herhaling is van wat eerder is gezegd. Uit psycholinguïstisch onderzoek komt naar voren dat mensen in staat zijn de inhoud, maar niet de vorm van een boodschap te onthouden en dat een letterlijke herhaling van uitingen zeldzaam is (Lehner, 1989). Tannen (1989) is dan ook van mening dat *direct reported speech*, zoals directe-rede-constructies in het Engels worden genoemd, een foutieve term is. Als alternatief introduceerde ze de term *constructed dialogue* (geconstrueerde dialoog). Ook deze term is niet ladingdrekend voor vormen van de directe rede zoals in voorbeelden 2 en 3, waarin niet wordt gerefereerd aan een communicatieve gebeurtenis maar toch gebruik wordt gemaakt van de directe rede. Zoals blijkt uit het onderhavige onderzoek, wordt de directe rede vaak gebruikt om te refereren aan situaties, scenario's, gedachten en gevoelens die niet van interactieve aard zijn. In deze gevallen wordt dus met een citaat gerefereerd aan iets wat nooit is gezegd. De directe rede kan niet alleen worden gebruikt om te refereren aan een gesprek uit de toekomst (zoals in 1) of prototypische situaties (zoals in 2), maar ook om gedachten weer te geven. In Fragment 3 (kader 3)

01. HL:	alleen m'n vakliteratuur lezen achter het bureau wind
02.	Ik 't altijd verve- een van de vervelende kanten van 't beroep
03.	
04. INT:	oké
05. HL:	Ja en in de trein die trein die rijdt wel
06. INT:	ja
07. HL:	dus ik heb een tas vol en dan denk ik je moet aan 't
08.	eind van de dag moet je leeg zijn dus dat is aanpopen

Fragment 3. *Vereenvoudigd transcript van semi-structureel taal van controloproefpersoon.*

gebruikt een 55-jarige gezonde spreker (HL) de directe rede om aan INT duidelijk te maken dat hij ernaar streeft al zijn vakliteratuur in de trein te lezen.

Hoewel de constructie die HL gebruikt letterlijk genomen anders doet vermoeden, beweert HL met dit citaat niet dat hij daadwerkelijk tegen zijn tas praat. Hij gebruikt de constructie als middel om zijn werkwijze te demonstreren in plaats van te beschrijven. Het is dus de vorm van de constructie die overeenkomt met die van een citaatconstructie, maar het doel van dit soort constructies is opnieuw compleet verschillend.

Het verschijnsel waarbij de directe rede wordt gebruikt om te refereren aan niet-interactieve situaties, wordt door Pascual (2002, 2006) beschreven als *factive inero cde*. Het gaat hierbij om een cognitief verschijnsel dat de interactionele structuur van conversatie weerspiegelt en voornamelijk voorkomt in de vorm van 'neprecitaten' als in Fragmenten 2 en 3 of vraag-antwoordsequenties binnen een beurt. In tegenstelling tot de normale directe rede waarbij sprake is van letterlijke herhaling of parafrasering, wordt factieve interactie niet gepresenteerd of beoogd als reproductie van een uiting. Het gaat hierbij om een diffuus verschijnsel dat verspreid zit in onze taal. Dit soort constructies komt niet alleen voor in de vorm van een dialoog, maar is zelfs grammaticaliseerd zo-als in de zelfstandig naamwoorden 4, 5 en 6 (zader 4).

voorbeeld (4).	Viva-forum, gepost op 12-7-2011 "het ik-moet-NU-naar-de-kapper-gewol"
voorbeeld (5).	Aussie Fitzz Miracle shampoo "or fijaway, frizzy, please-sit-still-hair"
voorbeeld (6).	Diverse bronnen, bijvoorbeeld Spector (2005) "me-toe-dings"

Kader 4. *Voorbeelden 4, 5 en 6*

Onderzoek heeft uitgewezen dat factieve interactie een succesvolle communicatiestrategie is in zowel gesproken als geschreven taal (bijvoorbeeld Kridak, 2009; Brandt, 2008; Oakly & Coulson, 2008; Stec, 2009; Sullivan, 2009 en Pascual, 2002, 2006, 2006). Op

de voordelige communicatieve effecten van dit type constructies is ook gewezen in andere studies. Zo is er een tweetaal termen gehintundeerd dat refereert aan vergelijkbare talige praktijken waarin acties en evenementen worden gedemonstreerd in plaats van beschreven: enactment (Goodwin, 1990; Streck & Knapp, 1992; Wilkinson, Beeke & Maxin, 2010) en *hypothetical active volcing* (Simmons & LeCouteur, 2011). Enactment beschrijft de wijze waarop een spreker in staat is met behulp van prosodie, mimiek of beweging bepaalde aspecten van een gepro-

teerde spreker te laten zien, zoals een lichaamshouding, emotionele staat of manier van spreken die gepaard ging met de oorspronkelijke boodschap. *Hypothetical active volcing* refereert aan de situatie waarin een spreker de recipient een concrete suggestie doet voor wat gezegd zou moeten of kunnen worden in een toekomstige situatie. Zowel in het geval van enactment als dat van *hypothetical active volcing* is sprake van de directe rede, het gebruik van rapporterende werkwoorden en verschuivingen in voornaamwoorden en tijdvorm. Echter, de doelen zijn verschillend. In het geval van enactment gebruikt een spreker (onder meer) de directe rede om bepaalde aspecten van een communicatieve situatie uit het verleden te rapporteren. In het geval van *hypothetical active volcing* gebruikt een spreker de directe rede om een suggestie te doen voor een communicatieve situatie die nog zal plaatsvinden. In het geval van factieve interactie daarentegen gaat het niet om een herhaling van (aspecten van) gesprekken (zoals bij rapporterende directe rede en enactment) of om suggesties voor toekomstige interacties (zoals bij *hypothetical active volcing*), maar om constructies waarbij de vorm van het gesprek wordt gebruikt om naar iets niet-interactiefs te verwijzen.

In dit artikel wordt verslag gedaan van een exploratief onderzoek naar het multifunctionele gebruik van de directe rede in semi-spontane taal van afasiepatiënten. Om de toepassing van directe-rede-constructies door mensen met afasie in een context te kunnen plaatsen, wordt hun spontane taal vergeleken met die van proefpersonen zonder hersenletsel. Ook is een onderscheid gemaakt tussen verschillende typen afasie. Om in vervolgonderzoek te kunnen nagaan hoe directe-rede-constructies in de praktijk kunnen worden toegepast, wordt in het onderhavige onderzoek beschreven hoe dit type constructies euliziet en gedistribueerd is. De volgende onderzoeksvragen stonden hierbij centraal:

1. In hoeverre wordt de directe rede gebruikt door afasiepatiënten? 2. Is er verschil tussen de wijze waarop afasiepatiënten de directe-rede-constructie gebruiken en de frequentie waarmee en de wijze waarop gezonde proefpersonen deze gebruiken?
3. Speelt het type stoornis, in dit geval grammaticaal versus lexicaal, een rol bij het gebruik van de directe rede?

Methode

Proefpersonen

Voor dit onderzoek zijn data van 25 afasiepatiënten en 30 controloproefpersonen gebruikt. Alle afasiepatiënten hebben minstens drie maanden afasie, zijn rechtszijdig en hebben het

Nederlands als moedertaal. De afasie is geclassificeerd als amnestische afasie (n=16) of afasie van Broca (n=9) op basis van de Akense Afasie Test (Graetz et al., 1992), 15 van de 25 proefpersonen zijn man (60%) en de gemiddelde leeftijd is 56 jaar (SD 14,5, bereik 24 – 82). In tabel 1 worden de individuele gegevens van de patiënten weergegeven:

Patient	Leeftijd	MPO	Seks	Type afasie	Etiologie	Localisatie
1	48	6	M	Amnestisch	CVA LH	midden cerebrale slagader
2	79	15	M	Amnestisch	CVA LH	parietaal (CT)
3	52	18	M	Amnestisch	CVA LH	parieto-occipitaal (CT)
4	62	11	M	Amnestisch	CVA LH	thalamus (CT)
5	66	7	M	Amnestisch	CVA LH	capsula interna, caudate nucleus, lentiform nucleus (CT)
6	24	4	V	Amnestisch	CVA LH	thalamus, internal capsules en basale ganglia (CT)
7	50	4	V	Amnestisch	CVA LH	occipito-parietaal (CT)
8	74	11	V	Amnestisch	CVA LH	ventriculair
9	55	7	M	Amnestisch	CVA LH	geen tekens (CT)
10	52	9	M	Amnestisch	CVA LH	caudate nucleus (CT)
11	35	28	M	Amnestisch	CHI	parieto-occipito-temporaal (CT)
12	81	5	M	Amnestisch	HCVa LH	onbekend
13	59	15	M	Amnestisch	CVA	onbekend
14	57	3	V	Amnestisch	CVA LH	onbekend
15	39	11	V	Amnestisch	HCVa LH	onbekend
16	52	84	V	Amnestisch	ICVA LH	onbekend
17	38	154	V	Broca	CVA LH	midden cerebrale slagader (CT)
18	45	77	M	Broca	CVA LH	parieto-temporaal (CT)
19	66	37	M	Broca	CVA LH	midden cerebrale slagader (CT; groot gebied)
20	51	10	V	Broca	CVA LH	midden cerebrale slagader (CT) (EEG: fronto-temporaal)
21	53	12	M	Broca	CVA LH	occipito-parietaal (geringer tekens)
22	55	136	M	Broca	CVA LH	onbekend
23	70	14	M	Broca	ICVA LH	onbekend
24	82	14	V	Broca	CVA	onbekend
25	63	125	V	Broca	CVA LH	fronto-temporaal (CT)

Tabel 1. Gegevens van patiënten (CVA: cerebro vasculair accident; LH: linkerhemisfeer; HCVa: hemorragische cerebro vasculair accident; ICVA: ischemic cerebro vasculair accident; CT: scan; EEG: Elektro Encephalography; MPO: maanden post onset; M: man; V: vrouw.

De controlegroep is afgestemd op de groep afasiepatiënten. De groep gezonde proefpersonen (n=30) heeft het Nederlands als moedertaal, bevat 17 mannelijke proefpersonen (57%) en heeft een gemiddelde leeftijd van 51 jaar (SD 13,2, bereik 27 – 77).

Datacollectie en analyse

Met behulp van het semi-structureerde interview van de Akense Afasie Test (Graetz et al., 1992) is van alle proefpersonen spontane taal verzameld. De taalsamples werden in omvang

met beperkt tot de gebruikelijke 300 woorden, maar in hun geheel uitgeschreven en geanalyseerd om zo alle deeltkens te omvatten en de vergelijking binnen en tussen groepen te optimaliseren. Voor de analyse werden eerst alle gevallen van de directe rede en vraag-antwoordsequenties geïdentificeerd. Deze werden vervolgens gecategoriseerd in termen van vier

patronen die voortkomen uit de data: (i) *speech quotation* (directe rede met rapporterend werkwoord, bijvoorbeeld zeggen); (ii) *thought quotation* (directe rede met verbum dicendi als danken/zoliers hebben van, bijvoorbeeld fragment (3)); (iii) *bare quotation* (directe rede zonder rapporterend werkwoord, bijvoorbeeld de regels 8, 10, 15 en 16 in fragment (i) en de regel 7 in fragment (2) en (iv) *question-answer pattern* (bijvoorbeeld "zoals nu? nee oh nee?"). Vervolgens werden de relatieve frequenties berekend. Hiermee werd het aantal gevallen gedeeld door het

totaal aantal uitingen in een transcript. Om de uitingsgrenzen vast te stellen, zijn de regels van de analyse voor spontane taal bij Afsie (ASTA; Boxum & Zwaga, 2007) gebruikt. Daarnaast werden per groep de distributies over de vier categorieën bevestigend, ten slotte werden de relatieve frequenties en distributies binnen en tussen de subgroepen vergeleken.

Resultaten

Distributie

Van de afasiepatiënten ($n=25$) produceerden zij (84%) uitingen met directe rede-constructies in hun semi-spontane taal. Gemiddeld produceerden zij 0,079 directe-rede-constructies per uiting. Van de groep patiënten met een amnestische afasie ($n=16$) produceerden 14 (88%) de directe rede (gemiddeld 0,096 per uiting) en van de groep patiënten met een afasie van Broca ($n=9$) produceerden 7 (78%) uitingen met de directe rede (gemiddeld 0,049 per uiting). Van de controlegroepen ($n=30$) produceerden 24 (80%) constructies met de directe rede (gemiddeld 0,037 per uiting). De groep afasiepatiënten maakte significant vaker gebruik van de directe rede dan de controlegroep (independent samples T-test: $t(157) = -2,77, p = 0,008$). Tussen de subgroepen patiënten met een amnestische afasie ($n=16$) en de subgroep patiënten met een afasie van Broca ($n=9$) bestaaf geen significant verschil in relatieve frequentie (z -tald Mann-Whitney U: $Z = -1,45, p = 0,15$). Als alleen de personen die de directe rede minstens eenmaal gebruikten in opgestelbou worden genomen, blijft de relatieve frequentie onder afasiepatiënten ($n=21$) hoger dan die onder de controlegroep ($n=24$) (independent samples T-test: $t(112) = -2,89, p = 0,006$).

Vormen

In figuur 1 wordt een overzicht gegeven van de distributie van de directe-rede-constructies over de verschillende categorieën. Zoals blijkt uit deze figuur, gebruikten de patiënten met een amnestische afasie het vaakst de speech quotation ($n=64$; 58%). Ze produceerden ook thought quotations ($n=24$; 22%), bare quotations ($n=19$; 17%) en question-answer patterns ($n=3$; 3%). Bij de patiënten met een afasie van Broca ging het in de meeste gevallen om bare quotations ($n=24$; 80%). Deze groep produceerde ook question-answer patterns ($n=3$; 10%), speech quotations ($n=2$; 7%) en een thought quotation ($n=1$; 3%). Net als de patiënten met een

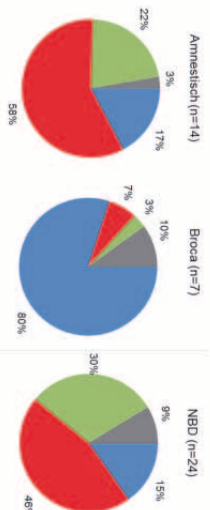
amnestische afasie produceerde de controlegroep voornamelijk speech quotations ($n=42$; 45%), in 30% ($n=28$) van de gevallen was er sprake van thought quotations, in 15% ($n=14$) van bare quotations en in 9% ($n=8$) van question-answer patterns.

Conclusie

Uit voorgaand onderzoek is gebleken dat afasiepatiënten dankzij hun relatief intacte pragmatische (Berko-Gleason et al., 1980; Hengst et al., 2005; Ulatowska et al., 2000; Wilkinson et al., 2010), conceptuele (Goodwin, 1995, 2003) en bewegings-, prosodische en paralinguïstische (Wilkinson et al., 2010) vaardigheden de rapporterende directe rede kunnen gebruiken in het onderhavige onderzoek. Dit de frequenties en vormen van zowel rapporterende als niet-rapporterende directe-rede-constructies in semi-spontane taal binnen en tussen een groep afasiepatiënten en een groep gezonde controlegroepen en geschreven en vergeleken. Zowel de afasiepatiënten als de gezonde proefpersonen maakten gebruik van dit type constructies in hun semigestructureerde interventie. De afasiepatiënten produceerden dit type echter significant vaker dan de controlegroep. Hieruit kan voorzichtig geconcludeerd worden dat afasiepatiënten de directe-rede-constructie strategisch inzetten.

Voor dit mogelijk strategische gebruik van de directe rede door mensen met afasie zijn diverse argumenten aan te voeren. Ten eerste biedt de constructie beide subgroepen de mogelijkheid om problemen met woordvindning te oplossen. De directe rede gaat doorgaans gepaard met gangbare, hoofdzakelijke constructies die hun de mogelijkheid bieden abstracte zaken zoals gedachten, attitudes en scenario's op relatief concrete wijze te presenteren. Aspecten als voorofrequentie en gangbaarheid staan erom bekend dat ze positief bijdragen aan woordvindning bij afasie (Nickels en Howard, 1995). Ten tweede heeft de directe rede als voordeel dat de spreker een extra laag in communicatie tot zijn of haar beschikking heeft. Door middel van onder andere (veranderingen in) intonatie, register, gezichtsuitdrukkingen en lichaamshouding kan een afasiepatiënt verbale communicatie aanvullen met paralinguïstische en non-verbale communicatie. Op deze manier kunnen boodschappen worden overgebracht waarvoor linguïstische capaciteiten alleen ontoereikend zouden zijn. Ten derde kunnen (voornamelijk) patiënten die problemen hebben met grammatica profiteren van de gemiddelde syntactische beperkingen van een bepaald type directe-rede-constructie. Zo maken de patiënten met een afasie van Broca in het huidige onderzoek voornamelijk gebruik van bare quotations, een directe-rede-constructie die geen rapporterende werkwoord of quotatieve constructie vereist.

De bevinding dat afasiepatiënten gebruik kunnen maken van de (rapporterende) di-

Figuur 1. Distributie over de categorieën.

recte rede, strook met die van voorgaand onderzoek. Aan voorgaande studies werd echter toegevoegd dat er een onderscheid kan worden gemaakt tussen verschillende typen directe-rede-constructies, waardoor sprekers in staat zijn een bepaalde uiting, situatie of houding te presenteren als helemaal waar, volkomen fictief, of eigens daartussenin. De proefpersonen gebruikten de directe rede niet alleen om (een deel van) een eerdere uiting te rapporteren zoals in citaten of enclitica (Goodwin, 1990; Street & Knapp, 1992; Wilkinson et al., 2010), maar te geven wat gezegd zou kunnen zijn zoals in constructed quotes (Farnen, 1989) of wat gezegd zou moeten worden zoals in hypothetical active volition (Simmons & Lecouteur, 2011), maar ook om attitudes, activiteiten, lichaamsstaal en gemiddelde standen te demonstreren in plaats van deze te beschrijven. Kortom, de directe rede wordt niet alleen gebruikt om te refereren aan interactie, maar ook om zaken, toestanden en gebeurtenissen te schetsen. Daarnaast werd aan bevindingen uit voorgaande onderzoeken een vergelijking tussen afasiepatiënten en gezonde personen toegevoegd. Door het gebruik van directe-rede-constructies door afasiepatiënten af te zetten tegen dat door gezonde proefpersonen, konden de resultaten in een context worden geplaatst en kan geconcludeerd worden dat het gebruik van de directe rede niet alleen natuurlijk en normaal is, maar in sommige gevallen ook strategisch kan worden ingezet.

Naar aanleiding van de bevindingen zijn drie thema's getrouweerd die zullen worden bestudeerd in vervolgonderzoek. Ten eerste zullen de distributie, vormen en functies van de directe rede in natuurlijke interactie worden geëxploreerd. Om uitsparingen te kunnen doen over de wijze waarop het conversatieframe zich manifesteert in alledaagse interactie, zal conversatieanalyse worden toegepast voor een kwalitatieve analyse van natuurlijke data. Ten tweede zal de communicatieve effectiviteit van de directe rede worden bestudeerd. Uit het huidige onderzoek is gebleken dat mensen met afasie in staat zijn het gespreksframe op verschillende manieren en voor verschillende doelen toe te passen in interactieve situaties. Het is echter niet alleen van belang te weten of afasiepatiënten de directe rede gebruiken, maar ook in hoeverre dit type constructie bijdraagt aan hun communicatieve effectiviteit. Mocht uit vervolgonderzoek blijken dat afasiepatiënten die veelvuldig gebruikmaken van de directe rede, communicatief effectiever zijn, dan zou kunnen worden overwogen deze constructie op te nemen en te oefenen in logopedische behandelingen. Ten slotte zal in vervolgonderzoek aandacht worden besteed aan taalbegeerte. Nu is gebleken dat afasiepatiënten in staat zijn de directe rede te produceren, rijst de vraag of zij voordeel hebben bij dit type constructie in taalbegeerte. Deze vraag zal worden getoetst aan de hand van een begripsexperiment, waarbij items in een beschrijvende conditie worden vergeleken met items in een demonstratieve conditie. Mocht uit dit experiment blijken dat afasiepatiënten constructies met de directe rede beter begrijpen dan constructies met de indirecte rede, dan heeft ook deze bevinding implicaties voor diagnostiek en behandeling van afasie in dit geval zou therapie gericht op (communicatie)partners

kunnen worden ontwikkeld om hen te stimuleren de directe rede veelvuldig te gebruiken.

Samenvatting

In dit artikel wordt verslag gedaan van een onderzoek naar het voorkomen van directe-rede-constructies in semi-spontane taal van individuen met afasie. Onderzoek is in welke mate en op welke wijze deze (zeer communicatieve) constructie voorkomt. Hierbij is een vergelijking getrokken tussen individuen met afasie en een controlegroep. Er is aandacht besteed aan de wijze waarop en de frequentie waarmee de subgroepen gebruikmaken van de directe rede. Sprekers met afasie blijken in semi-spontane taal significant meer gebruik te maken van de directe rede dan mensen zonder hersenletsel. Daarnaast is gebleken dat individuen met afasie een voorkeur hebben voor de grammaticaal eenvoudige variant, terwijl de controlegroep veelal grammaticaal complexere directe-rede-constructies gebruikt. Het verschil in frequentie zou kunnen worden verklaard door de strategische toepassing van de directe rede door sprekers met afasie om zo grammaticale problemen en woordvindingsmoeilijkheden te omzeilen. Het verschil in voorkeur voor dit subtype zou verklaard kunnen worden door de gemiddelde syntactische beperkingen die gepaard gaan met dit type directe-rede-constructie.

Summary

This study examined the multifunctional use of direct speech in semi-spontaneous speech of individuals with aphasia. The question is whether and how this type of construction, which is highly communicative, is used. Semi-spontaneous speech of both aphasic speakers and a control group was analyzed and compared for frequency and distribution over categories. The aphasics turned out to use direct speech constructions significantly more often than the control group. The difference can be explained by its strategic utilization by aphasic speakers to get around grammatical problems and word finding difficulties.

Keywords

Afasie, directe rede, semi-spontane taal.

Achtergrond

De werk maakt deel uit van het onderzoeksprogramma *The Conversation Frame: Linguistic Forms and Communicative Functions in Discourse* dat (mede)gefinaancierd is door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). We willen Esther Pascual graag bedanken voor haar ideeën en Roel Jonkers voor het belangeloos delen van data.

Auteurs

Rinke Groenewold, MA is PhD candidate bij het Center for Language and Cognition Groningen (CLCG) aan de Rijksuniversiteit Groningen. Prof. dr. Roelien Bastiaanse is Hoogleraar Neurologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Dr. Mike Huiskes is Universitair Docent Communicatie- en Informatiewetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Column van Josje Jonker

Josje Jonker is stem-, spruak- en expressierainer. Zij beghelbt acteurs, docenten, studenten, zangers en beroepsprekers die met stem en spruak als uitgangspunt hun expressieve voordrachtigheden willen ontwikkelen. Dit doet zij deels binnen de Romys Academie voor theater te Tilburg en deels binnen haar eigen onderneming. Daarnaast zingt zij zelf veel en schrijft zij eigen muziek. Maandlijks verschijnt in dit blad een column van haar hand. Wilt u meer weten, neem dan een kijkje op www.josjeonline.com.

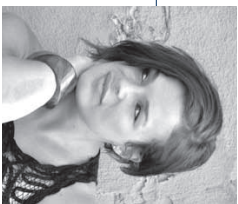

Foto: DURF fotografie

Laten. Horen.

Vroeger, toen de televisie en ik nog niet bestonden, vermaakten mensen zich regelmatig met het besluiten van een hoorspel. Er werden de meest uiteenlopende attributen bij gebruikt, vaak huis-tuin-en-keuken-voorwerpen en het veelzijdigste instrument de mens, waarmee de meest uiteenlopende geluiden werden voortgebracht. Die geluiden representeerden dan weer allerlei handelingen en gebeurtenissen in het hoorspel. Ik probeer mij anno nu voor te stellen hoe het moet zijn geweest om je te verheugen op een oudewets swondige gezellig aan de radio geluisterd zitten, ademloos luisterend naar het verhaal dat zich voor je oren ontvouwt. Dat heb ik nog nooit in mijn leven gedaan. Een hoorspel besluiten. Het beeld van deze bezigheid geeft me eerst een gevoel van onrust. Ik vraag me af: 'Gaat dat niet snel vervelen en zou ik die concentratie wel kunnen opbrengen, langer dan een half uur?' Vlak daarna komt het me terug voor als een uitslag, vredegevoel van tijdverdrijf; je hoort alleen maar te luisteren en verder niets. Je fantasee doet de rest, je laat je gedachtestroom de vrije loop. Er komt wat er komt. Een schille tegenstelling met mijn ervaring van het leven van alledag soms. Er is zoveel wat ik klaarblijkelijk gelijktijdig moet horen, zien en verwerken, dat heeggen er via mijn ogen en oren binnenkomt aan schijnbaar belangrijke, maar vaak ook onmiskenbaar onbelangrijke informatie, bij tijd en wijlen rechtsstreeks mijn neus weer uitkomt. Puur luisteren als op zichzelf staande activiteit lijkt me hierbij vergeleken een aantrekkelijke vorm van meditatie.

Het is, vind ik, een uitzonderlijk voorrecht om zo nu en dan even stil te mogen staan bij iets wat je gewoonweg veel plezier verschaft. Het is daarom, dat ik heb besloten dat het fonomen luisteren hier 'one minute of fame' verdient. Luisteren kan het beste gebeuren als je in de gelegenheid bent om dingen op je in te laten werken, zonder dat je daar een al te grote inspanning voor hoeft te leveren. Gewoon achterover leunen dus, in een comfortabele fauteuil, het gewicht van je hoofd afgeven aan de rugleuning, je armen laten rusten op de –met fluweel gecapitonneerde, dus aangenaam zachte– armleuningen, je handen laten bungelen aan de polsen, je oogleden laten zakken en ... luisteren. Naar iets interessants of moois of gewoon naar niks. Hoewel dat laatste waarschijnlijk in de praktijk weinig voorkomt. Jammer genoeg, maar dat terzijde. Ik zou het dus eerder een haatwoord dan een werkwoord willen

Correspondentie

l.groenewold@rug.nl

Rijksuniversiteit Groningen
Center for Language and Cognition Groningen (CLCG)

Postbus 716

9700 AS Groningen

Literatuur

- Berko-Gleason, J., Goodglass, H., Oller, L., Green, E., Hyde, M., & Wentrud, S. (1980). Narrative Strategies of Aphasic and Normal-Speaking Subjects. *Journal of Speech & Hearing Research*, 23, 370-382.
- Bonum, E. & Zwaga, M. (2007). *ASTA: Analyse voor Spontane taal bij Afasie: Standard volgens de VCL* (unpublished).
- Brandt, L. (2008). A Semiotic Approach to Fictive Interaction as a Representational Strategy in Communicative Meaning Construction. In A. Hougaard (Ed.), *Mental Spaces in Discourse and Interaction*. (pp. 109-148). Amsterdam Netherlands: John Benjamins Publishing Company.
- Cooper-Kuhlen, E. (1999). Coherent volcing: On prosody in conversational reported speech. In W. Bublitz, U. Lenk & E. Ventura (Eds.), *Coherence in spoken and written discourse: How to create it and how to describe it* (pp. 11-32). Amsterdam: John Benjamins.
- Goodwin, Ch. (1999). Co-Constructing Meaning in Conversations with an Aphasic Man. *Research on Language and Social Interaction*, 28, 229-260.
- Goodwin, Ch. (ed.) (2003). *Conversation and Brain Damage*. Oxford: Oxford University Press.
- Goodwin, M. H. (1990). *He-Said-She-Said: talk as Social Organization among Black Children*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Graetz, P., de Biese, R., Willmes, K., & Heeschen, C. (1992). De Afasise Afasie test: Constructie van de Nederlandsstalige Versie van de AAT. *Logopedie & Fonetiek*, 63, 58-65.
- Hegst, J. A., Frame, S. R., Neuman-Stritzel, T., & Gannaway, R. (2005). Using Others' Words: Conversational Use of Reported Speech by Individuals with Aphasia and Their Communication Partners. *Journal of Speech, Language & Hearing Research*, 48, 137-156.
- Krolak, E. (2008). *Fictive Interaction: Its Functions and Usage in Discourse: A Cognitive Study*. Unpublished.
- Lehner, A. (1989). Remembering and presenting prose: Quoted speech as a data source. *Discourse Processes*, 12, 105-125.
- Li, C. N. (1988). *Direct Speech and Indirect speech: A Functional Study*. In F. Coulmas (Ed.), *Direct and Indirect Speech* (pp. 29-45). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Lind, M. 2002. The use of prosody in interaction: observations from a case study of a Norwegian speaker with a non-fluent type of aphasia. In Windsor, F., Kelly, M.L. & Hewlett, N. (eds.): *Investigations in clinical phonetics and linguistics*. Mahwah, NJ, & London: Lawrence Erlbaum Associates (373-389)
- Maves, P. (1990). Quotation in spoken english. *Studies in Language*, 14, 325-363.
- Nickels, L.A., & Howard, D. (1995). Aphasic naming: What matters? *Neuropsychologia*, 33, 1281-1303.
- Oakley, T. & Coulson, S. (2008). Connecting the dots: Mental spaces and metaphorical language in discourse. In T. Oakley & A. Hougaard (Eds.), *Mental Spaces in Discourse and Interaction*. Amsterdam: John Benjamins, 27-50.
- Pascual, E. (2002). *Imaginary Dialogues: Conceptual Blending and Fictive Interaction in Criminal Courts*. Utrecht: LOT.
- Pascual, E. (2006). Fictive Interaction Within the Sentence: A Communicative Type of Fictivity in Grammar. *Cognitive Linguistics*, 17, 245-267.
- Pascual, E. (2008). Fictive Interaction Blends in Everyday Life and Courtroom Settings. In A. Hougaard (Ed.), *Mental Spaces in Discourse and Interaction*. (pp. 79-107). Amsterdam Netherlands: John Benjamins Publishing Company.
- Simmons, K., & LeComteur, A. (2011). 'Hypothetical active-voicing': Therapists' 'modelling' of clients' future conversations in CBT interactions. *Journal of Pragmatics*, 43(3), 3177-3192.
- Spector, R. (2005). *Me-too drugs: Sometimes they're just the same old, same old*. Retrieved from <http://stammed.stanford.edu/2005summer/dugs-me-too.html>.
- Stec, K. (2007). *Wilt Uil You Hear the Best Part: Fictive Interaction in Narrative*. B.A. Honors Thesis, U.C. Berkeley.
- Streeck, J., & Krapp, M. L. (1992). The Interaction of Visual and Verbal Features in Human Communication. In F. Perayos (Ed.), *Advances in Non-Verbal Communication: Sociocultural, Clinical, Esthetic and Literary Perspectives* (pp. 3-53). Amsterdam, The Netherlands: John Benjamins.
- Sullivan, K. 2009. The languages of art: How Representational and Abstract Painters Conceptualize Their Work. In Terms of Language. *Poetics Today*, 30 (3): 517-560.
- Tammen, D. (1989). *Talking Voices: Repetition, Dialogue and Imagery in Conversational Discourse*. Cambridge: University Press.
- Ulstowska, H. K., & Olness, G. S. (2003). On the Nature of Direct Speech in Narrative of African Americans with Aphasia. *Brain and Language*, 87, 69-70.
- Ulstowska, H. K., Rogers, B. A., Santos, T. O., & Wolfe, C. (2001). Stroke Narratives in Aphasia: The Role of Reported Speech. *Aphasiology*, 25(1), 93-105.
- Wilkinson, R., Beckle, S., & Maxim, J. (2001). Formulating Actions and Events with Limited Linguistic Resources: Enactment and Co-nicity in Agrammatic Aphasic Talk. *Research on Language & Social Interaction*, 43, 57-84